

УДК 321+323.28

Сутність та специфічні риси політичного насилля як засобу здійснення влади

О.Б. БАЛАЦЬКА

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Старобільськ,
E-mail: balatskaya@ukr.net

Авторське резюме

Стаття присвячена дослідженню сутності, основних типів та виокремленню специфічних рис політичного насилля. Розглядаються різні дефініції та підходи до визначення насилля взагалі та політичного насилля зокрема. Аналізуються підходи до визначення насилля як шкоди, як протистояння і як примусу. Наголошується на відмінностях між фізичним та психологічним насиллям. У статті визначається, що головною відмінністю політичного насилля є взаємозв'язок із політичною владою. Крім того, в статті сформульовані й розкриті інші специфічні риси політичного насилля, що відрізняють його від інших видів насилля, серед яких – системний характер, організованість та ін.

При вивченні сутності та природи насилля основну увагу зосереджено на теоріях структурного і культурного насилля Й. Галтунга, відносної депривації Т. Гарра, модернізації С. Хантінгтона. Вказується на те, що насилля може проявлятися у двох аспектах – як засіб і як мета, що є важливим для розуміння його сутності. На основі проведеного аналізу авторка наводить власну дефініцію політичного насилля, визначаючи його через поняття організованого примусу.

У роботі розглянуті основні типи й форми політичного насилля. Основну увагу приділено типологіям Й. Галтунга, С. Жижєка, П. Бурд'є, П. Уїлкінсона, А. В. Дмитрієва і І. Ю. Залісіна та ін. Визначені поняття конструктивного і деструктивного насилля.

Авторка робить висновок, що політичне насилля є необхідним атрибутом влади і втілюється в силовому (примусовому) ресурсі. Насилля застосовується політичними акторами незалежно від типу політичної системи або режиму, що вказує на його універсальність як засобу досягнення політичних цілей. Однак існує кореляція між соціально-політичними умовами (наприклад, типом політичного режиму) і конкретними формами політичного насилля, що застосовуються, його інтенсивністю і масштабом.

Ключові слова: політичне насилля, політична влада, примус, структурне насилля, культурне насилля, символічне насилля, фрустрація, депривація.

The essence and specific features of the political violence as means of exercising of power

O.B. BALATSKA

Luhansk Taras Shevchenko national university, Starobilsk, Ukraine, E-mail: balatskaya@ukr.net

Abstract

The article investigates the nature, main types and determination of specific features of political violence. The various definitions and approaches to the determination of violence in general and political violence in particular are in discussion. The approaches to defining violence as damage, confrontation and coercion are under analysis. The differences between physical and psychological violence are emphasized. The article determines that the main feature of political violence is the correlation with political power. In addition, the article states and reveals other specific features of the political violence that distinguish it from other types of violence such as systemic nature, orderliness, and other.

The study of the essence and nature of violence focuses on the theories of structural and cultural violence by J. Galtung, relative deprivation by T. Garr, and modernization by S. Huntington. It indicates that violence can be revealed in two aspects – as a means and as a goal that is important for understanding its essence. According to the results of analysis the author provides her own definition of political violence defining it through the concept of organized coercion.

The main types and forms of political violence are described in the work. Special attention is paid on typology of J. Galtung, S. Zhizhek, P. Bourdieu, P. Wilkinson, A.V. Dmitriev and I. U. Zalysin, etc. The concepts of constructive and destructive violence have been defined.

The author concludes that political violence is a necessary attribute of power and it is embodied in power (forced) resource. The violence is used by political actors regardless of the type of political system or regime which indicates its versatility as a means of achieving political goals. However, there is a correlation between socio-political conditions (e.g., type of political regime) and specific used forms of political violence, its intensity and scale.

Keywords: political violence, political power, coercion, structural violence, cultural violence, symbolic violence, frustration, deprivation.

Постановка проблеми. Політичне насилля є невід'ємною складовою механізму здійснення влади. Незалежно від режиму, типу політичної системи, історичних або політико-культурних © О.Б. Балацька, 2015

умов, насилля завжди використовувалося для здійснення панування, реалізації волі суб'єкта владарювання. Незважаючи на значний прогрес у впровадженні демократії, втіленні принципів правової держави, прав та свобод людини у сучасних розвинутих країнах, політичне насилля залишається одним із головних владних ресурсів.

Насильство пронизує все політичне життя. Воно властиве як дополітичним суспільствам, так і політичним, де монополію на його легальне та легітимне використання має виключно держава. Політичне насилля – один з основних атрибутів недемократичної влади. Але й в демократичних режимах воно застосовується у певних легальних, інституційованих формах.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема політичного насилля розроблялася багатьма зарубіжними і вітчизняними вченими. Так, у роботах німецького соціолога та політолога М. Вебера насилля аналізується через призму еволюції держави і концепції бюрократії. У вченнях класиків марксизму К. Маркса, Ф. Енгельса та В. Леніна, основоположників теорії завоювання Л. Гумпловича та Ф. Оппенгеймера насилля розуміється як основне джерело походження держави. Засновники елітології, італійські вчені Г. Моска і В. Парето розглядали політичне насилля перш за все як функцію політичних еліт. Глибинний аналіз сутності та причин насилля здійснили видатні класики психоаналізу З. Фрейд, К.-Г. Юнг, Е. Фромм та ін. Взаємозв'язок влади і насилля виступає предметом дослідження Х. Арндт. Аналіз політичного насилля у міжнародному аспекті, його сутності та причин міститься в теорії «зіткнення цивілізацій» С. Хантінгтона. Зараз у західній політичній науці сформувалася окрема політологічна дисципліна – вайленсологія, що вивчає проблему політичного насилля.

Праці сучасних російських дослідників К. Гаджієва, А. Гусейнова, А. Дмитрієва, І. Залисіна, С. Кара-Мурзи, Б. Капустіна, С. Кузіна, І. Ліпатова, А. Піджакова, Г. Почепцова та ін. присвячені вивченню насилля як соціально-політичного феномена, його сутності, форм та технологій.

Серед вітчизняних дослідників проблемою політичного насилля займаються А. Бабієва, А. Боброва, М. Головатий, О. Гриб, В. Гречанінов, А. Дорошенко, С. Зелінський, А. Коломоєць, В. Кременюк, Д. Метілка, В. Остроухов, В. Фуркало та ін.

Мета дослідження – визначення сутності та специфічних рис політичного насилля і його типів.

Виклад основного матеріалу. Існує багато дефініцій насилля. У багатьох випадках при його визначенні мова йде, перш за все, про фізичну шкоду. Наприклад, насилля може визначатися як силова дія, спрямована на те, щоб заподіяти шкоду іншій особі або особам. Од-

нак, на нашу думку, подібні визначення є недостатніми, оскільки не охоплюють всієї різноманітності проявів досліджуваного феномена. Недоцільно обмежувати поняття насилля, особливо політичного, лише фізичним аспектом. У такому випадку зовсім ігнорується, наприклад, феномен психологічного насильства. Так само за межами цієї дефініції залишаються такі нюанси як те, що насилля може бути спрямоване не обов'язково на іншу людину (чи людей), а й на тварин та навіть неживі об'єкти. Також воно далеко не завжди здійснюється в прямій формі, а може бути заподіяно опосередковано [8, с. 429].

Ураховуючи зазначені аспекти, необхідним є точніше формулювання визначення феномена насилля. Автори «Короткого оксфордського політичного словника» пропонують таку дефініцію: «Насильство – це прямий чи непрямий фізичний напад, скалічення, або психологічна образа людини чи тварини, або пряме чи непряме нищення, або пошкодження майна чи потенційного майна» [8, с. 429]. Під політичним насиллям же мається на увазі таке насилля, яке зумовлює реальне чи потенційне порушення основних прав суб'єкта. З огляду на це, до політичного насилля віднесені навіть такі види як сексуальне і домашнє насильство, оскільки в цих випадках має місце порушення основних прав.

Наведене визначення розкриває різні аспекти прояву насилля. Однак, слід зауважити, що дана дефініція не в повній мірі враховує особливості психологічного насилля, оскільки в даному аспекті в ній мова йде тільки про психологічну образу. В той же час за межами визначення залишаються такі основні форми психологічного насилля, як погроза і примус, психологічний тиск, залякування тощо. Також, на наш погляд, не варто відносити сексуальне або сімейне (чи домашнє) насильство до форм політичного, оскільки в цих випадках відсутній зв'язок з політичною владою, що є головною ознакою політичного насилля.

Всесвітня організація охорони здоров'я визначає насилля як навмисне застосування фізичної сили або влади, дійсне або у вигляді погрози, спрямоване проти себе, іншої особи, групи осіб або громади, результатом якого є (або існує високий ступінь ймовірності цього) тілесні пошкодження, смерть, психологічна травма, відхилення в розвитку або різного роду збиток [11, с. 5].

Російський дослідник В. І. Красиков надає таке визначення насилля: це безпосереднє фізичне або психічне протистояння, яке примушує до взаємодії у формі «панування – підкорення». Сутність насилля він убачає в пригніченні однієї вітальності іншою [9, с. 187].

Ряд авторів визначає політичне насилля через поняття примусу. Наприклад: «Політичне насилля – це примус, що використовується як засіб нав'язування волі суб'єкта з метою оволо-

діння владою, насамперед державною, її використання, розподілу, захисту» [10, с. 18].

Таке визначення враховує широкий спектр проявів і форм політичного насилля – від прямого фізичного нападу, до опосередкованого тиску або психологічного залякування. Також важливим аспектом даної дефініції є формулювання основної відмінної риси політичного насилля – його мети, в якості якої виступає боротьба за владу.

На наш погляд, розуміння насилля як примусу є більш широким і універсальним. Момент примусу присутній у насильницькій дії завжди, а шкоди може і не бути. Тобто вона виступає як можливий і ймовірний, але необов'язковий наслідок примусової дії.

При визначенні політичного насилля постає питання щодо його специфічних рис, які відрізняють його від інших видів насилля. Окрім спрямованості на політичну владу, насилля в політиці характеризується й іншими особливими ознаками. На наш погляд, серед них необхідно виокремити наступні:

- системність: політичне насилля носить системний характер, оскільки в його здійсненні задіяний цілий ряд політичних інститутів, воно є цілеспрямованим, тобто, в більшості випадків, не є спонтанним, воно само виступає однією з функцій політичної системи;

- організованість: політичне насилля завжди спирається на певну організацію, здійснюється за допомогою спеціального апарату органів державної чи іншої політичної влади, реалізується у відповідності з певним планом, в його основі – чиясь політична воля;

- поєднання фізичного і психологічного впливу: політичне насилля, переслідуючи певну політичну мету, може включати як прямий фізичний примус, так і психологічний тиск, залякування, агресивну пропаганду та ін., тобто реалізовуватися у різних формах для ефективного впливу на об'єкт;

- поліресурсність: як і політика взагалі, політичне насилля має в своєму розпорядженні багато ресурсів; суб'єкт може використовувати різні засоби насильницького нав'язування власної волі – безпосередньо фізичні, власне політичні, економічні, соціальні, культурно-ідеологічні тощо;

- використання спеціальних технологій впливу;

- ідеологічний характер: в основу насильницького акту в політиці часто покладена певна політична ідея; в іншому випадку ідея використовується як інструмент – для виправдання насильницьких дій, створення ідеологічної легітимності;

- легітимність або претензія на неї: державне насилля, як правило, є легітимним; інші суб'єкти намагаються виправдати свої насильницькі дії, знайти підтримку якщо не всього суспільства, то певної його частини.

Насилля використовується на різних рівнях політичного процесу, в різних сферах політики і має різні масштаби. Суб'єктами політичного насилля можуть виступати будь-які політичні актори. Серед них єдиним легітимним та легальним є держава. Однак політичні партії, групи інтересів, суспільні організації, навіть ЗМІ можуть застосовувати політичне насилля в якості інструменту реалізації власних цілей. У випадку ЗМІ мова йде, звичайно, не про фізичне насилля, а, наприклад, про культурне, психологічне, ідеологічне чи символічне. Л. О. Левченко, систематизуючи це різноманіття, виокремлює три групи суб'єктів політичного насилля: еліту, контреліту та маси [10, с. 19]. Серед них еліта, звичайно, займає домінуючу позицію, адже володіє більшою кількістю політичних ресурсів.

Український політолог В.Ю. Кравченко виокремлює декілька основних підходів до визначення сутності політичного насилля – структурний, теорію відносної депривації, інституційний та теорію раціонального вибору. Згідно зі структурним підходом, представленим іменами Н. Смелзера, Й. Галтунга, насилля залежить від особливостей соціально-економічної та політичної систем. Так, Н. Смелзер убачав причини насилля у відсутності рівноваги макросоціальних структур. Й. Галтунг розуміє насилля як сукупність дій, спрямованих на зниження рівня життя людей і обмеження можливостей задоволення базових, найважливіших потреб [9, с. 189].

У теорії відносної депривації (Дж. Доллард, Т. Р. Гарр, Дж. Девіс) сутність насилля пояснюється через феномени фрустрації та відносної депривації. Ці два психологічні явища є основними причинами політичного насилля. Фрустрація виникає у випадку невідповідності, розриву бажаного й дійсного, неможливості досягти власних цілей. Вона включає в себе політичну дискримінацію, економічну нерівність, потенціальний сепаратизм, залежність від іноземного капіталу, релігійні розколи, відсутність доступу до освіти [9, с. 190, 191].

Професор Мерлендського університету (США) Т. Р. Гарр розкриває сутність політичного насилля через поняття «відносної депривації» (RD). Відносна депривація – це напруга, яка розвивається між «треба» і «є» колективного ціннісного задоволення і яка спонукає людей до насилля; або сприйняття актором розбіжності між його ціннісними експектаціями і ціннісними можливостями [3, с. 60, 61]. Тобто відносна депривація виникає внаслідок незадоволення потреб, коли людина усвідомлює різницю між тим, що їй треба і тим, чого вона хоче. Дане незадоволення може стосуватися матеріального становища, соціального статусу, рівня життя тощо. У цьому випадку насилля виникає і спрямовується на тих, кого вважають уособленням і причиною цієї невідповідності. При цьому, згідно з гіпотезою Т. Р. Гарра, потенціал колектив-

ного насилля змінюється разом із інтенсивністю і масштабом відносної депривації [3, с. 61].

Т. Р. Гарр виокремив три види (патерни) відносної депривації, які є факторами політичного насилля:

– спадаюча депривація: групові ціннісні експектації залишаються відносно незмінними, а ціннісні можливості сприймаються як ті, що знижуються;

– спрямована депривація: можливості залишаються відносно статичними, а експектації зростають або стають більш інтенсивними;

– прогресивна депривація: відбувається одночасне зростання експектацій і скорочення можливостей [3, с. 84].

З точки зору інституційного підходу (С. Хантінгтон) джерела політичного насилля кореняться в розриві між рівнем розвитку політичних інститутів і процесами трансформації суспільної системи. Серед причин політичного насилля С. Хантінгтон виокремив невідповідність рівня політичного розвитку рівню політичної активності. У деяких випадках політичне насилля само виступає фактором розвитку, пришвидшує трансформацію політичної, економічної та соціальної систем. Прикладом цього можуть служити революції, що привели до суспільно-політичної модернізації [9, с. 192].

В основі теорії раціонального вибору лежить уявлення про первинність і пріоритетність індивіда відносно до будь-яких суспільних інститутів, а також постулат про його егоїзм як прагнення максимізувати власну вигоду, що лежить в основі політичної поведінки [13, с. 34]. З точки зору теорії раціонального вибору політичні актори використовують насилля, коли користь від нього вища, ніж у випадку мирного вирішення конфлікту. Насилля виступає засобом отримання суспільних благ та максимізації прибутку [9, с. 192].

Для розуміння сутності політичного насилля важливо розрізнити два різні аспекти його прояву – насилля як засіб (інструмент) досягнення владних цілей і насилля як мета. У першому випадку політичне насилля носить універсальний характер і виступає одним із основних ресурсів влади – силовим або примусовим. Другий аспект є складним психологічним явищем. У даному випадку насилля виступає як самоціль, суб'єкт отримує задоволення від самого насильницького акту. Всі інші цілі, якщо вони є, – несуттєві або другорядні. Такий прояв насилля є девіацією і предметом вивчення політичної психології.

Таким чином, на основі аналізу наведених дефініцій, підходів та специфічних рис політичне насилля можна визначити як організований примус, або нав'язування волі суб'єкта об'єкту всупереч волі останнього з метою отримання або реалізації політичної влади.

Іншим важливим питанням є аналіз типів і форм політичного насилля. Насилля взагалі й політичне насилля зокрема розділяють на фі-

зичне (спричинення фізичної шкоди) та психологічне (психологічний тиск, залякування, погрози, образи, деструктивна критика, агресивна пропаганда, насильницька ізоляція тощо). По відношенню до державної влади політичне насилля може бути легальним (санкціонованим державою) та нелегальним (несанкціонованим державою).

Велике значення для розуміння механізмів політичного насилля мають роботи норвезького соціолога й політолога Й. Галтунга. Учений виокремлює наступні типи насилля: пряме, структурне й культурне [14, с. 411]. Якщо пряме насилля досить легко визначити, адже воно проявляється через нанесення безпосередньої фізичної або матеріальної шкоди, то структурне й культурне – набагато складніші феномени, оскільки проявляються опосередковано або латентно.

Структурне насилля (або структурний конфлікт) носить системний характер. Воно є прихованим, опосередкованим, знеособленим і не має такої очевидної дії як пряме насилля. Даний вид насилля виступає функцією суспільної системи або її окремих підсистем. Структурне насилля проявляється через створення економічних злиднів, у формі репресій та відчуження тощо і виступає уособленням соціальної несправедливості.

Суб'єкти структурного насилля, у ролі яких, як правило, виступають політичні еліти (адже саме вони мають привілейований доступ до ресурсів та інститутів політичної системи), діють не прямо, а через певні інститути, а їхня діяльність спрямована на порушення прав, свобод, інтересів та потреб інших людей. Роль інститутів, через які реалізується структурне насилля, виконують офіційні інститути держави, насамперед, органи виконавчої влади, силові структури, пенітенціарна система та ін.

Саме структурне насилля є причиною світових криз – війн, бідності, порушення прав людини, екологічних проблем. У міжнародному масштабі воно проявляється як насилля центру над периферією, причиною чого є агресивна глобалізація, експансія великих держав. Отже, політичне насилля найчастіше проявляє себе саме в такій – структурній – формі, а тому має сталий та системний характер.

На основі визначення структурного та прямого насилля та з урахуванням типології основних людських потреб (виживання, благополуччя, свобода, ідентичність) Й. Галтунг виокремлює вісім конкретних форм політичного насилля. До прямих відносяться вбивства, санкції, відчуження (десоціалізація та ресоціалізація), репресії. Структурні форми – це експлуатація, фрагментація, маргіналізація та сегментація [9, с. 189].

Й. Галтунг запропонував дві стратегії боротьби проти «загального» і «структурного» насилля:

– роз'єднуючу стратегію, тобто роз'єднання сторін та руйнацію «хибних» структур залежності;

– об'єднуючу стратегію – поєднання сторін, будівництва «істинних» структур, тобто рівноцінного обміну [12].

Культурне насилля грає допоміжну роль, оскільки головна його функція – легітимізація і легалізація інших типів насилля. Під культурним насиллям мається на увазі «будь-який аспект культури, який може використовуватися для легалізації насилля в його прямій і структурній формі» [2, с. 34]. Конкретною формою виявлення культурного насилля часто виступає ідеологія, а засобом практичної реалізації, наприклад, – пропаганда.

Також Й. Галтунг визначає такі форми політичного насилля, як спонтанний безлад (народні бунти, повстання, страйки), змова (державний переворот, тероризм), внутрішня війна (громадянська війна, революція) [2, с. 34].

Словенський соціальний філософ С. Жижек у роботі «Про насилля» визначає три основні види насилля – суб'єктивне, об'єктивне та символічне. До суб'єктивного він відносить пряме фізичне (масові вбивства, терор) та ідеологічне насилля (расизм, промову-ненависть, статеву дискримінацію). У випадку суб'єктивного насилля можна виокремити конкретних суб'єктів насильницької дії. В цій якості можуть виступати будь-які соціальні агенти – від конкретних індивідів («злих людей») до натовпу і репресивного апарату. Цей вид насилля є найбільш очевидним і являє собою «лише найбільш видиму вершину трикутника» [5, с. 14]. Об'єктивне насилля – менш очевидний феномен. Це безособове, анонімне насилля системи над індивідумом (нагадує структурне насилля Й. Галтунга). С. Жижек має на увазі перш за все капіталістичну систему. Поняття символічного насилля вперше впровадив французький соціолог, філософ П. Бурд'є. В його роботі «Відтворення: елементи теорії системи освіти», написаній спільно з Ж.-К. Пассроном, влада символічного насилля визначається як будь-яка влада, якій удається нав'язати значення і примусити визнати їх легітимними з метою сховати силові відносини, що лежать в її основі. На думку авторів, символічним насиллям є будь-який педагогічний вплив, оскільки за допомогою свавільної влади нав'язує культурне свавілля. Фундаментом такої влади, в свою чергу, виступають силові стосунки між групами або класами [1, с. 40].

В основу типології політичного насилля П. Уїлкінсона покладені критерії масштабу і мети здійснення насилля. За масштабом виокремлюється масове насилля і насилля невеликих груп. До масового насилля можна віднести бунти, озброєні повстання, масові вбивства, геноцид, революції та контрреволюції, державний і масовий терор, репресії, війни, у тому числі громадянські. Насилля невеликих соціально-

політичних груп – це окремі акти саботажу, атаки на власність, поодинокі політичні вбивства, бандитські війни, політичний тероризм, партизанські рейди на території іноземної держави.

За метою виокремлюються наступні типи насилля:

– внутрішньокомунальне: в його основі – захист групових інтересів;

– протестувальне: в даному випадку метою є досягнення зміни урядової політики, а суб'єктом виступає опозиція;

– преторіанське: чиниться заради насильницької зміни влади;

– насилля-спротив: чиниться опір владі;

– репресивне: на відміну від попередніх трьох типів тут суб'єктом є влада, яка прагне придушити опозицію;

– терористичне: його мета – залякування для досягнення певних політичних цілей;

– революційне та контрреволюційне: в їхній основі – намагання зруйнувати діючу політичну систему, або, навпаки, запобігання цьому;

– військове: його найвідомішою формою є війна, а метою – перемога над ворогом [6, с. 76].

Докладною є типологія А. В. Дмитрієва і І.Ю. Залісіна. Ці автори виокремили типи насилля за багатьма критеріями. Так, за сферою дії вони визначили внутрішньодержавне і міждержавне насилля. До першого типу відносяться такі форми насилля, як бунт, повстання, громадянські і партизанські війни, переворот, тероризм, репресії тощо. Міждержавне насилля – це, наприклад, світові, регіональні та локальні війни. По відношенню до державної влади політичне насилля може бути державним і недержавним (опозиційним); за ступенем організованості – стихійним і організованим; масштабом – одиничним і масовим; кількістю жертв (ступенем інтенсивності) – високої, середньої та низької інтенсивності; соціальною характеристикою суб'єкта – класове, етнічне, релігійне; соціально-політичною спрямованістю – реформістське, революційне, реакційне (контрреволюційне), консервативне; засобами впливу на об'єкт – демонстративне, інструментальне; засобами здійснення – озброєне, незброєне та ін. [7, с. 307].

У залежності від суспільного значення насилля може бути конструктивним або деструктивним. Конструктивне насилля використовується для реалізації значимих для суспільства цілей, в його основі – досягнення або збереження суспільного блага. Конструктивне насилля виступає в якості необхідного засобу і застосовується, якщо інші методи вичерпані. Прикладом можуть служити різні види кримінальних покарань, дії, спрямовані на самозахист, оборонна війна з метою відбиття агресії та захисту території та ін. Зовсім інший випадок складає деструктивне насилля. Цей тип насилля виступає як самодостатня мета. Його основний, а часто єдиний

мотив – заподіяння шкоди, руйнація. Такий тип насилля часто приймає гіпертрофовані, патологічні форми і є невинувато жорстоким. Яскравими прикладами деструктивного насилля є тероризм, геноцид, загарбницька війна, репресії, масові вбивства тощо.

За якісно-кількісним критерієм виокремлюють колективне структуроване насилля (насилля з боку державних інститутів), колективне неструктуроване насилля (масове недержавне насилля, таке як бунти, повстання тощо), індивідуальне структуроване насилля (нав'язування волі або тиск однієї офіційної особи на іншу), індивідуальне неструктуроване насилля (різноманітні насильницькі дії поза межами офіційних стосунків) [7, с. 307-308; 4, с. 117- 118].

Висновки. Політичне насилля виникло разом із владою, і є одним із найбільш розповсюджених засобів політичної боротьби. У владних

відносинах насилля реалізується через силовий (примусовий) ресурс. Політичне насилля є універсальним атрибутом влади, його використання не залежить від типу політичної системи або режиму. Хоча в недемократичних, особливо тоталітарних, режимах воно використовується частіше, має більші масштаби і набагато жорсткіші форми. Насилля виступає інструментом досягнення політичних цілей. І саме в цьому сенсі воно є універсальним і в тій чи іншій мірі затребуваним будь-якою владою чи державою. Однак воно може бути і самоціллю. В цьому випадку насилля набуває особливо жорстоких форм, є повністю ірраціональним, важко піддається контролю, а наслідки його можуть бути катастрофічними. Для успішної боротьби з проявами деструктивного політичного насилля необхідним є глибоке розуміння його сутності, мотивів, особливостей, типів і форм.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бурдые П. Основы теории символического насилия [фрагм.] [Электронный ресурс] / П. Бурдые, Ж.-К. Пассрон ; пер. с фр. Н. Шматко // Вопросы образования. – 2006. – № 2. – С. 39 – 60. – Режим доступа : <http://ecsocman.hse.ru/data/2010/12/19/1214862350/06bur.pdf> – Название с экрана.
2. Галтунг Й. Культурное насилие [Текст] / Й. Галтунг // Социальные конфликты: экспертиза, прогнозирование, технологии разрешения. – М., 1995. – Вып. 8. – С. 34 - 38.
3. Гарр Т. Р. Почему люди бунтуют [Текст] / Т. Р. Гарр. – СПб. : Питер, 2005. – 461 с.
4. Головатий М. Ф. Політична психологія : навч. посіб. [Текст] / М. Ф. Головатий. – К. : МАУП, 2001. – 136 с.
5. Жижек С. О насилии [Текст] / С. Жижек. – М. : Изд-во «Европа», 2010. – 184 с.
6. Коврижных О. А. Сущность и типология политического насилия [Текст] / О. А. Коврижных // Гуманитарный вектор. – 2010. – № 4 (24) – С. 74 – 77.
7. Козырев Г. И. Политическая конфликтология : учебное пособие [Текст] / Г. И. Козырев. – М. : ИД «ФОРУМ» ; ИНФРА-М, 2008. – 432 с.
8. Короткий оксфордський політичний словник [Текст] / за ред. І. Макліна, А. Макмілана. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. – 789 с.
9. Кравченко В. Ю. Концептуальные подходы к пониманию политического насилия [Текст] / В. Ю. Кравченко // Науч. ведомости Белгородского гос. ун-та. Сер. : История. Политология. Экономика. Информатика. – 2013. – № 22 (165). – Выпуск 28. – С. 187 – 193.
10. Левченко Л. О. Політичне насилля як різновид тиску у владних структурах [Електронний ресурс] / Л. О. Левченко // Наук. пр. Чорноморського держ. ун-ту імені Петра Могили. Сер. : Політологія. – 2008. – Т. 79, Вип. 66. – С. 18 – 21. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npchdupol_2008_79_66_5.pdf – Назва з екрана.
11. Насилие и его влияние на здоровье. Доклад ВОЗ о ситуации в мире [Текст] / под ред. Э. Г. Круга и др. / пер. с англ. – М. : Изд-во «Весь мир», 2003. – 376 с.
12. Новиков Г. Теории международных отношений [Электронный ресурс] / Г. Новиков. – Иркутск : Изд-во Иркутского ун-та, 1996. – 298 с. – Режим доступа : http://krotov.info/libr_min/14_n/ov/ikov_02.htm – Название с экрана.
13. Политический процесс: основные аспекты и способы анализа : сб. учебных материалов [Текст] / под ред. Е. Ю. Мелешкиной. – М. : Издательский Дом «ИНФРА-М», Изд-во «Весь мир», 2001. – 304 с.
14. Теория политики : учебное пособие [Текст] / под ред. Б. А. Исаева. – СПб. : Питер, 2008. – 464 с.

Стаття надійшла до редакції 30.03.2015

REFERENCES:

1. Bourdieu P., Passron Zh.-K. Osnovy teorii simvolicheskogo nasiliya (Bases of theory of symbolic violence). *Voprosy obrazovaniya*, 2006, no. 2, pp. 39 – 60. Regime to access : <http://ecsocman.hse.ru/data/2010/12/19/1214862350/06bur.pdf>
2. Galtung Y. Kulturnoe nasilie (Cultural violence). *Sotsialnie konflikty: ekspertiza, prognozirovanie, tehnologii razresheniya*, 1995, vol. 8, pp. 34 – 38.
3. Garr T. R. Pochemu lyudi buntuyut (Why do people rebel). St. Petersburg, 2005. 461 p.
4. Golovaty M. F. Politychna psyholohiia : navch. posib. (Political psychology : a training manual). Kyiv, 2001. 136 p.

5. Zhizhek S. O nasilii (About violence). Moscow, 2010. 184 p.
6. Kovrizhnykh O. A. Suschnost i tipolohiia politicheskogo nasiliya (The essence and typology of political violence). *Gumanitarniy vektor*, 2010, no. 4 (24), pp. 74 – 77.
7. Kozyrev G. I. Politicheskaya konfliktolohiya : uchebnoe posobie (Political conflictology : a training manual). Moscow, 2008. 432 p.
8. Korotkiy oksfordskiy politychniy slovnyk (The concise oxford dictionary of politics). Kyiv, 2006. 789 p.
9. Kravchenko V. Yu. Kontseptualnie podhody k ponimaniyu politicheskogo nasiliya (Conceptual approaches to the understanding of political violence). *Nauchnye vedomosti Belgorodskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya : Istoriya. Politologiya. Ekonomika. Informatika*, 2013, no. 22 (165), vol. 28, pp. 187 – 193.
10. Levchenko L. O. Politychne nasyllyia yak riznovyd tysku u vladnyh strukturah (Political violence as a form of pressure in government). *Naukovi pratsi Chornomorskogo derzhavnogo universytetu imeni Petra Mogily. Seriya : Politologiya*, 2008, vol. 79/66, pp. 18 – 21. Regime to access : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npchdu-pol_2008_79_66_5.pdf
11. Nasilie i ego vliyanie na zdorovyie. Doklad VOZ o situatsii v mire (Violence and its impact on health. WHO report on the situation in the world). Moscow, 2003. 376 p.
12. Novikov G. Teorii mezhdunarodnyh otnoshenii (Theories of international relations). Irkutsk, 1996. 298 p. Regime to access : http://krotov.info/libr_min/14_n/ov/ikov_02.htm
13. Politicheskii protsess: osnovniye aspekty i sposoby analiza : sb. uchebnyh materialov (The political process: the main aspects and methods of analysis : a collection of educational materials). Moscow, 2001. 304 p.
14. Teoriya politiki : uchebnoe posobie (Theory of politics : a training manual). St. Petersburg, 2008. 464 p.

Балацька Олена Борисівна – кандидат політичних наук, доцент
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
Адреса: 92703, м. Старобільськ, пл. Гоголя, 1
E-mail: balatskaya@ukr.net

Balatska Olena Borysivna – PhD in political science, associate professor
Lviv institute of banking the University of banking of the National Bank of Ukraine
Address: 1, Gogolja Sq., Starobilsk, 92703, Ukraine
E-mail: balatskaya@ukr.net